

ներու հետ: Բնագրերու մօտէն բարդատու-
թիւնը իրարու հետ, ի յայտ կը բերէ բաւա-
կան ո՛չ աննշան անհամաձայնութիւններ
հայերէն թարգմանութեան հետ: Հայերէնին
մէջ «Եւ զամենայն» բացատրութիւնը շատ
աւելի ընդարձակ նախադասութեան մը ամ-
փոփոմն է, որ կը գտնուի միւս թարգմա-
նութիւններուն մէջ հաւասարապէս՝ «Եւ զա-
մենայն գլանն հղեալսն (գիրամայեալս)»
Երկրորդ նախադասութեան մէջ հայերէն
թարգմանութեան իմաստը խանգարուած է
«ետ»ի ներկայութեամբ. կա՛մ է «եւ ետ ի
ձեռս նոցա» եւ կա՛մ «առաքեաց ի ձեռս նո-
ցա»: Միւս թարգմանութիւններուն մէջ «ա-
ռաքել» բառը գործածուած է, եւ ո՛չ մէկուն
մէջ «յանձնում» մը կայ որ արդարանար «ետ»
ձեւը: «Ի ձեռս նոցա» աւելի ոճական է,
կրնար ըլլալ հասարակ ձեւով եւ «նքօք»:
«Աստուածային քարոզութիւն» մակդիրն ալ
ուղիղ եւ ճշգրիտ գաղափարը չի տար, յու-
նարէնն եւ լատիններէն «աւրբ քարոզութիւն»
կ'անուանեն, իսկ ասորին թարգմանած է
«Բախանայական քարոզութիւն»: Միայն հայե-
րէնի յատուկ է «ամենայն արարածոց յաւի-
տեանս ամէն» յաւելուածը:

Ըսուածներէս կը հետեւի, թէ մեր ձեռքն
եղած այս հայ թարգմանութիւնը ծնունդ մը
չէ ո՛չ այսօրուան յունարէնէ, ո՛չ ասորերէնէ
եւ ո՛չ ալ լատիններէն: Գոնէ դրական հիմ-
նակէտ մը չենք գտներ ազգակցութիւն մաս-
նանշելու: Կը կարօտինք երկրորդ օրինակի
մը, որ ճշգրէր ընթերցուածին հարազատու-
թիւնը:

Հայերէն թարգմանութիւնը ինքնիրեն
առնելով, լեզուական բնոյթը թոյլ չի տար
զայն ոսկեղինիկ դարը դասելու: Գլխաւոր
գոտարութիւնը կու տայ «աստուածային»
մակդիրին կազմութիւնը որ խորթ է ոսկե-
դարու թարգմանչի մը համար: Ուղիղն ըլ-
լալու էր աստուածեղէն կամ գոնէ աստուա-
ծական: «Պատմեցին այնոցիկ որք էինն ընդ
Պետրոսի» նախադասութիւնը դասական մա-
տենագիր մը պիտի չըջէր «պատմեցին որոց
էինն»:

Մարկոսի կարն վերջաւորութեան բնա-
զրական ուսումնասիրութիւնը եկած է այն
համոզումին, թէ ասոր բնագրին հայրենիքը
եղած է Եգիպտոս¹⁵: Թէ ի՞նչ ճամբով հա-
սած է ան Հայոց, կը մնայ անձանօթ:

¹⁵ Lagrange, անդ:

Անձանօթ են նաեւ հայ մատենագրու-
թեան մէջ կոչումներ այս կարճ վերջաւորու-
թենէն, որմէ կը հետեւի թէ ան չէ ճանչ-
ցուած ազգին կողմէ:

Անմեկնելի է դարձեալ այն կէտը թէ
ի՞նչպէս, ի՞նչ պարագաներու ազդեցութեան
տակ Մարկոսի ընծայուած այս մասը անցած
է հայերէնին մէջ Ղուկասի աւետարանին
ծայրը:

Հ. Օ. ՍԵՔՈՒՂԱՅ

ՊԵՏՐՈՒԹՅԱՆ ԼԵԶԱՐԵԱՆ ՏՈՒՄԻ

(ԿԵՆՏԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՐՈՒՄԳՆԵՐ)

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Մ Ա Ս

Աշխատասիրեց՝ ՅՈՎ. ՍԵՓ. ԹԱԴԻՍՅԱՆ

(Շարունակութիւն)

Բ.

ԿՈՄՍ ՅՈՎ. ՀԱՆՆԵՍ ԼԱԶԱՐԵԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յովհաննէս Լազարեանը, շնորհիւ իր
մեծարժէք, բեղուն ազգային հասարակա-
կան-քաղաքական գործունէութեան, պա-
տուաւոր տեղ է բռնում 18րդ դարի հայ քա-
ղաքական ազատագրական շարժման ուսմի-
րանքի շարքում: Նա հանդիսանում է շա-
րունակողը Իսրայէլ Օրիի, Յովսէփ Էմինի
սկսած աշխատանքների Հայաստանի ազա-
տագրութեան համար ասիական բարբարոս
իշխանութիւնների անարդ լծի տակից:

Բայց Յովհաննէս Լազարեանը, որպէս
նուրբ քաղաքագետ ու մեծ տակտի տէր գոր-
ծիչ, ձեռնամուխ չի լինում իր ազգային
նպատակների իրագործման մէկէն ի մէկ, այլ
իր աշխատանքները տանում է աստիճանա-
բար, միշտ յարմարութեամբ ժամանակի պայ-
մանների եւ իր գերքի ամրապնդման:

Նրա հասարակական-քաղաքական գոր-
ծունէութեան զրգապատճառները պիտի
փնտռել ամենից առաջ նրա մանկութեան
օրերին ստացած տպաւորութիւնների մէջ,
որոնք անջնջելի հետքեր են թողել նրա հո-
գու վրայ:

Մանուկ հասակում նա ակնատես է
եղել այն խժովութիւններին. որոնց ենթակայ
է եղել իր ծննդավայրի, Ն. Ջուղայի, հայ
հասարակութիւնը, ի մէջ առեալ նաեւ իր
հարազատներին ու ազգականներին: Այնու-
հետեւ նա յաճախ լսել է իր հօրից այն բոլոր
հալածանքների ախուր պատմութիւնները,
որոնց մէջ վառ գոյներով նկարագրուած են
եղել հայ ժողովրդի քաջած տառապանքները
մահմեդական իշխանութիւնների ծանր լուծի
տակ: Այս ամէնը մանուկ Յովհաննէսի վառ
իշխողութեան մէջ խորապէս տպաւորուած,
հանդիսա չեն տուել նրան երբեք:

Ապա կրթութեամբ ձեռք բերած ծանօ-
թութիւնը Եւրոպական քաղաքակրթութեան
ու մշակոյթի, ու նաեւ Ռուսաստանի պատ-
մութեան հետ, ինչպէս եւ իր դարաշրջանի
մութեան հետ, ինչպէս եւ իր դարաշրջանի
մարդ-անհատի անկապտելի իրաւունքների,
այլ եւ ազգերի ազատութեան մասին, —
ստեղծում են այն հաստատուն պատուան-
դանքը, որի վրայ եւ հիմնուած է Յովհ. Լա-
զարեանի ապագայ քաղաքական գործունէու-
թիւնը:

Գտնուելով Ռուսաստանի քաղաքական
կեանքի կենտրոնում, մշտական շփուելով
ուրու եւ եւրոպական քաղաքական գործիչ-
ների ու դիւանադէտների հետ, աչալուրջ հե-
տեւելով ժամանակակից քաղաքական կեանքի
իրադարձութիւնների ընթացքին, նա առիթ
չէր փախցնում իր նպատակների ու բաղ-
ձանքների իրագործման համար հող պա-
տրաստելու, իսկ այդ նպատակներն ու բաղ-
ձանքները միշտ էլ ուղղուած են եղել մի
բանի՝ քեթեւացնել իր ազգի կրած տառա-
պանքները ու տալ նրան խաղաղ ապրելու եւ
աշխատելու հնարաւորութիւններ:

Եւ պիտի ասել, որ Եկատերինա Բ.
կայսրուհու օրով առիթների պակասութիւն
չկար:

Ռուս-տաճկական երկու պատերազմները,
Հարաւային Ռուսաստանի՝ «Նովորոսիայի»
նուաճումը մինչեւ Ազով ծովի ափերը Ղրիմի
զրաւումը. լաւագոյն առիթները եղան Յովհ.
Լազարեանի համար:

Օղտագործելով իր բարձր գիւրքը, իր
սերտ կապերը ու բարեկամութիւնը պետա-
կան ականաւոր եւ ազդեցիկ գործիչների
հետ, ապա յինուելով կայսրուհու անխախտ

բարեհաճ վերաբերմունքի վրայ դէպի իրեն,
նա քարոզում ու համոզում էր ամենքին, որ
Ռուսաստանի պետական կենսական շահերը
պահանջում են խրախուսել տաճկահայերի ու
պարսկահայերի գաղթը դէպի Ռուսաստան:

Հայերը, ասում էր նա, խաղաղ եւ աշ-
խատասէր ժողովուրդ են, բնակութիւն հաս-
տատելով Ռուսաստանի նորանուած հարա-
ւային ընդարձակ, բայց ամայի ու խոպան
տափաստանները, կարճ ժամանակամիջո-
ցում կը չնայեն երկիրը, կառուցելով քա-
ղաքներ ու գիւղեր, զարկ կը տան արդիւնա-
բերութեան եւ ներքին ու արտաքին առեւ-
տուրին, մասնաւորապէս Արեւելքի երկիր-
ների հետ, որոնք նրանց լաւ ծանօթ են եւ
ուր ունին կապեր. այդպիսով նրանք մեծա-
պէս կը նպաստեն ո՛չ միայն իրենց նոր հայ-
րենիքի տնտեսական բարգաւաճման, այլ եւ
տարածելով Ռուսաստանի քաղաքական ազ-
դեցութիւնը, կը բարձրացնեն ուրու պետու-
թեան հմայքը ամբողջ Արեւելքում:

Յովհ. Լազարեանի այս քարոզչութիւնը
նպաստաւոր հող գտաւ Եկատերինա Բ.
կայսրուհու վարած արտաքին քաղաքակա-
նութեան մէջ, որն ո՛չ այլ ինչ էր, եթէ ոչ
Պետրոս Մեծի արտաքին քաղաքականու-
թիւնը. կայսրուհին իրեն համարում էր
Պետրոս Մեծի գործի շարունակողը, իսկ այդ
գործը ունէր մի գերագոյն նպատակ՝ նուա-
ճելով Կասպից, Սեւ եւ Ազով ծովերին կից
հողամասերը, ճանապարհ հարթել դէպի
Արեւելք, դէպի Ովկիանոսները, դէպի իր
ստասպերական հարստութիւններով հուշա-
կուած Հեղկաստանը՝ Ռուսաստանի արտա-
քին առեւտուրի համար:

Եւ Յովհաննէս Լազարեանի քարոզչու-
թիւնն ու այդ ուղղութեամբ թափած ջան-
քերը ո՛չ միայն ի գուր չանցան, պակուե-
ցին կատարեալ յաջողութեամբ, այլ եւ տուին
մեծ արդիւնքներ:

Եւ սկսուեց տաճկահայերի ու պարսկա-
հայերի, ինչպէս եւ Արեւելեան Հայաստանից
հայերի գաղթը դէպի Ռուսաստան, ուր
նրանք սիրով հիւրընկալուած էին: Մի-երկու
տասնեակ տարիներում ծնունդ առան մի
շարք հայկական առեւտրական կայաններ՝
քաղաքներ ու գիւղեր:

Բայց բաւական չէր ժողովրդին զրաւել
ու բնակեցնել ամայի ու խոպան վայրերում:
Անհրաժեշտ էր նաեւ նոր բնակիչներին տալ

հնարաւորութիւններ ապրելու եւ աշխատելու :

Եւ Յովհաննէս Լազարեանը ջանք չխնայեց ձեռք բերելու կառավարութիւնից բացառիկ առանձնաշնորհումներ ու արտօնութիւններ, երբեմն նաեւ դրամական օժանդակութիւն: Չբաւականանալով այդքանով, նա ինքն էլ իր առատաձեռնութեան մէջ բերեց մեծ օգնութիւն նրանց, կառուցելով եկեղեցիներ, դպրոցներ, հիւանդանոցներ եւ հոգալով նրանց անհրաժեշտ կարիքները դրամական նուիրատուութիւններով:

Եւ արդիւնքը եղաւ այն, որ այդ գաղթավայրերի հայ ժողովուրդը կարճ ժամանակամիջոցում ստեղծեց իր համար տնտեսական բարգաւաճ վիճակ եւ արդարացրեց կառավարութեան ակնկալութիւնները, զարկ տալով տեղական արդիւնաբերութեան, արհեստներին եւ ներքին ու արտաքին առեւտուրին:

Այնուհետեւ այդ գաղթավայրերը դարձան նաեւ հայ ազգային մշակոյթի մի-մի վառ հնոցներ: Բացուեցին մեծ ու փոքր դպրոցներ, տպարաններ, ծաղկեց հայ գիրն ու գրականութիւնը: Ծնունդ առաւ մի մտաւորականութիւն, որ հազիւ 50 տարի անց, նա կերտեց Հայկական Վերածնութեան փայլուն դարաշրջանը, միշտ համախորհուրդ ու համագործակից Արեւելեան Հայաստանի մտաւորական գործիչների հետ:

Իսկ այդ մտաւորականութիւնը ստեղծեց այն լուսաւոր ջահերը, որոնք վառուեցին ամենուրեք. Մոսկուայում՝ Լազարեան ձեմարանը, Հաշտարխանում՝ Աղաբաբեան եղբայրների դպրոցը, Ս. Սաչում՝ վանքի դպրոցն ու տպարանը, հիմնուած Յովսէփ արքեպ. Արղութեանի ձեռքով. Թէոդոսիայում՝ Սալիպեան վարժարանը, հիմնուած Գարրիէլ արքեպ. Ալվազեանի ջանքերով. Նոր Նախիջևանում՝ Գարրիէլ քահ. Պատկանեանի դպրոցը, ուր, ի միջի այլոց, իր սկզբնական կրթութիւնը ստացաւ 19րդ դարի ամենամեծ հայ գրական-քաղաքական գործիչներից ամենակարկառուն գէմքը՝ Միքայէլ Նալբանդեանը:

Պատմութեան առաջ մեղանշած չլինելու համար, յիշատակենք, որ Յովհաննէս Լազարեանը իր գործունէութեան մէջ ունեցաւ մի մեծ ու անփոխարինելի գործակից եւ ա-

ջակից ի դէմս Ռուսաստանի թեմի առաջնորդ Յովսէփ արքեպ. Արղութեանի:

Յովհաննէս Լազարեանը, թէ իր բարձր գիրքի հետեւանքով եւ թէ իր պաշտօնների հոգսիրով ծանրարեւոնուած լինելով, որ եւ է հնարաւորութիւն չունէր անմիջականորէն շփուելու ժողովրդի հետ եւ իր նպատակներն ու ծրագիրներն իրագործելու: Եւ ահա՛ պատմութեան անհասանելի կամքով հանդէս եկաւ մէկը, որ եղաւ նրա մտերիմ բարեկամն ու գործակիցը, եւ որի միջոցով նա կարող էր գործել, յաճախ ինքը մնալով ստուերում, եւ առաջ քաշելով նրան, որի հոգեւորական կոչումը միայն արդէն մեծ առաւելութիւններ էր ներկայացնում:

Բայց Յովսէփ Արղութեանը սովորական հոգեւորականներից չէր. նա պատկանում էր մեր մեծ հոգեւորական գէմքերի շարքին: Բուն խառնուածքով, անսպառ եռանդով, բնական սուր խելքով, խոր ու անկեղծ հայրենասիրութեամբ, մեծ տակտով ու ճարտար խօսքով նա թողնում էր մեծ տպաւորութիւն իր շրջապատի վրայ: Նա ոչ միայն վայելում էր իր հօտի սէրն ու յարգանքը, այլ եւ ձեռք էր բերել մեծ հեղինակութիւն պետական բարձր շրջաններում, ուր նա մտաւ Յովհաննէս Լազարեանի միջոցով: Նրա ոգեւունջ քարոզները արտասուք էին խլում նոյն իսկ ուսուսականաւոր անձանց աչքերից:

Ո՞վ էր Ղրիմի գաղթի կազմակերպողն ու գաղթականների առաջնորդը. ո՞վ էր Նոր Նախիջևանի եւ Ս. Սաչ վանքի (1791 թ.) հիմնադիրը. ո՞վ էր Գրիգորիոսյանի (1792 թ.) հիմնադիրն ու նրա գաղթական բնակիչների խնամատարը. միշտ եւ ամէն տեղ Յովսէփ արքեպ. Արղութեանը:

Բայց այս մեծ հոգեւորականի գործունէութեան պատմութիւնը մեր նիւթից դուրս է: Ընդգծենք միայն, որ հայ ժողովրդի բախտից էր, որ այդ երկու ժամանակակից հայ գործիչները երբեք չկորցրին իրենց արժանապատուութեան զգացմունքը եւ տեղիք չտուին անհամաձայնութիւնների. միշտ համերաշխ, միշտ իրար նեցուկ, միշտ գիտակից ամէն մէկը իր դերին, նրանք փոխադարձաբար լրացնում էին մէկը միւսի գործը: Հայի նախանձն ու սնոտի սնափառութիւնը երբեք տեղ չգտան նրանց մեծ սրտերում: Հաւասարապէս ոգեւորուած հայ ժողովրդի բարօրութեան վեհ գաղափարով,

նրանք մի մտահոգութիւն ունէին՝ օգտագործել լաւագոյն կերպով ու մեծագոյն չափով իրենց բարձր գիրքն ու հեղինակութիւնը յօգուտ իրենց բազմաշարժար ժողովուրդի, իրենց «խեղճ» ազգի:

Լէօն գեղեցիկ ու միանգամայն իրակաւնութեան համապատասխանող կերպով լուսարանել է այդ երկու հայ մեծ գործիչների սարանել է այդ երկու հայ մեծ գործիչների փոխյարարեւութիւնները, եւ մենք հաճոյքով խօսքը տալիս ենք նրան՝ հայ գրականութեան ու պատմութեան այդ անխոնջ պրպտողին:

«Յովսէփ արքեպ. Արղութեանին, — ասում է Լէօն — թեւ սուղոյը, նրա համար բոլոր յարմարութիւններ ստեղծողը, նրա խորհրդատուն՝ Յովհաննէս Լազարեանն էր: Չպէտք է մոռանալ այս անունը. պէտք է միշտ աչքի առաջ ունենալ, որ Արղութեանը, ինչպէս վկայում է ժամանակակիցներից մէկը (Մարգար Խօջենց Երեւանցին), մի քայլ անգամ չէր անում առանց Լազարեանի: Այս երկու անձնաւորութիւնները կատարելապէս յափշտակուած, անխոնջ եռանդով նուիրուում են Պարսկական Հայաստանի պատմութեան գործին:

«Լազարեանն էր, որ մայրեց առաջնորդին իր բարձրաստիճան ծանօթների շրջանը. նրա միջոցով Արղութեանը ծանօթացաւ ու բարեկամացաւ պետական մարդկանց հետ, ընդունուեց կայսերական պալատում, ուր արժանացաւ Եկատերինայի առանձին բարեհաճութեան եւ ուշադրութեան: Յովսէփ արքեպիսկոպոսի համար մի առանձին բախտ էր, որ իր հօտի մէջ ունէր Յովհաննէս Լազարեանի պէս մի նշանաւոր եւ հայրենասէր հայ: Առանց այդ հայի աջակցութեան նա չէր կարող այնքան առաջ գնալ, այնքան աչքի ընկնող դերք գրաւել: Ի հարկէ, եթէ Արղութեանը չունենար իր մէջ բնական ձիրք, ընդունակութիւններ, Լազարեանի ծանօթութիւնները ոչինչ օգնութիւն չէին անի նրան: Յովսէփին հարկաւոր էին նպատատուոր հանգամանքներ, շրջան. մնացածը նա ինքը գիտէր, թէ եւ այս էլ պէտք է ասել, որ Լազարեանը համարեաւ ամէն մի գործի մէջ նրա հետ էր¹»:

¹ Լէօն, «Յովսէփ կաթողիկոս Արղութեան», էջ 61—62 եւ 101—102:

Թէ՛ Յովհաննէս Լազարեանը, թէ՛ Յովսէփ արքեպիսկոպոսը չէին լինի այն մեծ ազգային գէմքերը, եթէ չլուսածէին ու չնուիրուէին նաեւ Մայր Հայրենիքում օտար լուծի տակ տառապող հայ ժողովրդի քաղաքական ազատագրութեան գործին:

Եւ նրանք շատ լաւ էին գիտակցում, որ միայն ազատ ու անկախ Հայաստանի ստեղծումով էր, որ հայ ազգը կարող էր փրկուել ու լծուել խաղաղ ստեղծագործ աշխատանքների եւ բերել իր լուսման համարդիպին քաղաքակրթութեան ու մշակոյթի տաճարին: Եւ նրանք, իրօք յափշտակուած այդ իդէալով, գործի անցան:

Իսրայէլ Օրբի, Յովսէփ Կմիտի նման, որոնք եւս այն համոզումն ունէին, որ իրենց ազգային իդէալին կարող են հասնել միայն հօր Ռուսաստանի միջամտութեամբ ու օգնութեամբ: Բայց այդքանով էլ խնդրը չէր լուծուում վերջնականապէս եւ ամբողջութեամբ: Նրանք շատ լաւ էին ըմբռնում, որ Հայաստանը ազատագրուելով, չի կարող յարատեւ գոյութիւն ունենալ, չըջապատած լինելով մասմեդական հոծ ազգաբնակչութեամբ ու մասմեդական մեծ պետութիւններով, որոնք պատրաստ էին ամէն վայրկեան վերջ տալու նրա անկախութեան: Նրանք ուզում էին, որպէս զի Հայաստանը միշտ վայելէ հօր Ռուսաստանի հովանաւորութիւնը եւ դրա մէջ էին տեսնում միակ երաշխիքը:

Մեր ներածութեան մէջ մենք արդէն տեսանք, որ իշխան Պօտեմոկլիտի ժամանակ Հայաստանի ազատութեան եւ անկախութեան ծրագիրը, ներշնչուած նոյն Լազարեանի կողմից, հէնց այդ երկու հիմնական սկզբունքների վրայ էր դրուած:

Դժբախտաբար, շատ բան մեզ յայտնի չէ — գոնէ մեր ձեռքի տակ եղած աղբիւրների մէջ չկան տեղեկութիւններ Լազարեանի քաղաքական գործունէութեան մասին, բայց պատմութիւնը, բարեբախտաբար, պահպանել է մի շատ կարեւոր ու չափազանց փաստաթուղթ, որ որոշ չափով լոյս է սփռում Լազարեանի այդ ուղղութեամբ ունեցած գործունէութեան վրայ, ինչպէս նաեւ որոշ գաղափար է տալիս Լազարեանի քաղաքական հայեացքների ու այն միջոցների մասին, որոնցով նա ուզում էր լուծել հայկական հարցի կնճիղը:

ինչիւր էին Հայոց յառաջադիմութեանը: Մասնակաւ բունակալութեան տակ ճնշուող հայերի աչքերը դարձած էին առ Լազարեան եղբայրները, որոնք նոցա համար մի լուսատու ասող էին հեռաւոր հիւսիսում: Միմէնս եւ Ղուկաս կաթողիկոսների ժամանակներից Լազարեանց կայսերական դրան ասող Հայոց հայրապետի «վէֆիլ» (հաւատարմատարն) էին ճանաչուած եւ սոցա օգնութեանն էին դիմում, ով որ եւ է ակնկալութիւն ունէր Ռուսոյ աէրութիւնից: Այս վիճանն եւ ազգասէր եղբարց բազմաճիւղ գրադրութիւնները կուտակուած են Մոսկուայի Լազարեան ձեմարանի մատենադարանում, որոնք մի օր լոյս աշխարհ գալով, պիտի լուսարանեն նոցա բազմակողմանի գործունէութիւնը յօգուտ իւրեանց ազգի»:

Մինաս Լազարեանը անգլաակ վախճանուել է 72 տարեկան հասակում՝ 1809 թ. յունուար 18ին. թաղուել է Ս. Պետրբուրգի Հայոց հանգստարանում եւ ունի հետեւեալ պարզ տապանագիրը.

«Յայտմ վայրի հանգչին ոսկերք ան բարեպաշտի՝ խորհրդականի Արքունի դրան Մինասայ Լազարեան Լազարեանց, ծնելոյ ի Ջուղայ, եւ փոխելոյ ի յաւիտենական կեանս ի հասակի եօթանասուն երկուց ամաց՝ ի 18 յունուարի 1809 ամի»:

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՂԱԶԱՐԵԱՆ ԼԱԶԱՐԵԱՆԵՑ
(1741—1774)

Յեղապետ Սօջա Ղազար Նազարեան Լազարեանցի երրորդ որդին էր Սաչատուր Լազարեանը. ծնուել է Ն. Ջուղայում 1741 թ. դեկտեմբեր 12ին:

Սա չի ունեցել աչքի զարնող ազգային հասարակական գործունէութիւն, մանաւանդ որ վախճանուել է շատ վաղ՝ 32 տարեկան հասակում:

Սաչատուր Լազարեանի ամենամեծ որդը, որով անմահ յիշատակ է թողել եւ որին ինքն էլ զոհ գնաց, դա՛ Մոսկուայի Հայոց վերացման Ս. Սաչի քարաչէն եկեղեցու կառուցումն է իր սեփական նիւթական միջոցներով: Այդ եկեղեցին մինչեւ այսօր էլ կանգուն է եւ Մոսկուայի հայ համայնքի

³ Տե՛ս Հ. Բ., էջ 264—265:

կրօնական կարիքներին է բաւարարում: Գտնուած է Հայոց փողոցում, Լազարեան ձեմարանի դէմ-դիմաց:

Եկեղեցու կառուցումը աւարտուել է 1779 թուին. նրա շինութեան աշխատանքներին Սաչատուր Լազարեանցը անձամբ հսկելիս է եղել, որի ժամանակ էլ ցրտառութիւն է ունենում, հիւանդանում է ու վախճանուում, սուսնց տեսնելու եկեղեցու շինութեան աւարտումը, — 1774 թ. Յունիս 11ին: Թաղուած է Մոսկուայի Հայոց Վազան-կոյսկի Գերեզմանատանը:

Տապանագիրն է.

«Յանդիման վիմիս ամփոփեալ կան ոսկերք Ազնուատոհմիկ անն՝ Սաչատուր Լազարեան Լազարեանց, որ ծնեալ ի Նոր Ջուղայ մերձ յԱսպահան յամի 1741, ի 12 դեկտեմբերի, փոխեցաւ ի կեանս յաւիտենից ի 11 յունիսի 1774 ամի, ի Մոսկով»:

Eine armenische Fassung der „Patris Sapientia“

Dr. M. A. van den Oudenrijn O. P. Freiburg (Schweiz)

Mit den Anfangsworten „Patris Sapientia“ bezeichnet man für gewöhnlich ein lateinisches Gedicht von acht Vierzeilern über das Leiden Christi. Dieses Gedicht stammt aus den ersten Jahrzehnten des 14. Jahrhunderts. Als Verfasser wird entweder Kardinal Aegidius Colonna († 1316) oder auch Papst Johann XXII (1316—1334) angegeben. Der lateinische Text wurde schon frühzeitig in mehrere Vulgärsprachen übersetzt und öfters abgedruckt in verschiedenen alten Gebetbüchern. Man findet ihn bei G. M. Dreves, *Pia dictamina, Reimgebete und Leselieder*, 3. Folge (*Analecta Hymnica*, 30), Leipzig 1898, S. 30—32 und neuerdings bei J. Stadlhuber, *Das Laienstundengebet vom Leiden Christi in seinem mittelalterlichen Fortleben*, in der Zeitschr. für Kath. Theologie, 1950 (72), S. 307—308. Dreves führt für dieses Reimgebet 27 Quellen an, darunter deutsche, französische, italienische,

spanische und kroatische Horenbücher. Eine armenische Fassung aber war, unseres Wissens, bisher noch nicht belegt. Hier geben wir eine solche aus der Hs 346 der Universitätsbibliothek Pavia. Sie wurde vor Ostern des Jahres 1352 in der Stadt Kaffa niedergeschrieben. Aller Wahrscheinlichkeit nach dürfte die Übersetzung von einem Kilikier namens Thaddäus herrühren, einem guten Kenner der lateinischen Sprache, der in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts als Bischof von Korhikos erwähnt wird und starb als Bischof von Kaffa auf der Krimhalbinsel am 23. August des Jahres 1357. Wir kennen von diesem Bischof Thaddäus mehrere andere Übersetzungen aus dem Latein, namentlich eine solche des Dominikanerdiurnums (in der gleichen Hs Pavia 346), des Traktates „De articulis fidei et ecclesiae sacramentis“ des hl. Thomas von Aquin (Gerla 43, Edschmidzin 2335, Sankt Jakobs-kloster in Jerusalem 265, 335 und 735), der sechs Bücher „De sacro Altaris Mysterio“ von Papst Innozenz III (Wien. Nationalbibl. Arm. Hs 1) und gewisser Teile eines Pontificale (London, Brit. Mus. „Add. 7941“).

In der armenischen Fassung ist, wie auch in mehreren abendländischen Fassungen, der Hymnus eingewoben in ein kurzgefaßtes Leidensoffizium, als dessen Verfasser hier am Anfang ausdrücklich Papst Johann XXII genannt wird. Der achte und letzte Vierzeiler des Gedichtes, die sogenannte „Conclusio“: *Has horas canonicas cum devotione*, usw. wird nach jedem einzelnen der sieben ersten wiederholt. Das ganze Leidensoffizium ist nämlich in Angleichung an das kirchliche Stundengebet aufgeteilt in Matutin, Prim, Terz, Sext, Non, Vesper und Komplet. Die Anfangsformeln sind die im Breviergebet der lateinischen Kirche gebräuchlichen: *Domine, labia mea aperies et os meum annuntiabit laudem tuam. Deus, in adiuvandum meum intende, Domine ad adiuvandam me festina. Gloria Patri*, usw. *Alleluja*. Darauf folgt die Antiphon: *Adoramus te, domine Jesu Christe et benedicimus tibi, quia per crucem tuam et passionem tuam redemisti mundum*. Die Anfangsformeln werden offenbar als bekannt vorausgesetzt und deshalb in der Hs in stark gekürzter Form gegeben:

Pavia, Bibl. Univ. Cod. 346, fol. 225a:

Աւփից՝ եւ պաշտօնի, գրք արարեալ է Տեառն Յոնանու Ի. երորդ պապուն ի խաչելութենէն Քրիստոսի. որ եւ տայ բողոքիսն ամենայն ասացողի՝ տարոյ միայ եւ և. աւուր:

Սկիզբն գիշերական ժամոյն:
Տէր եթէ գըրթունս եւն: Պատասխանի. Բերան իմ եւն: Աստուած [յ]աւգնել ինձ եւն: Եւ Տէր յընկերել եւն: Փառք շօր եւն: Ալէլուիա: Երկիր պապանեմք քեզ, Տէր Յիսուս Քրիստոս, եւ օրհնեմք դքեզ, վասն զի սրբով խաչիւ քով եւ չարչարանօք քո փրկեցեր գաշխարհս:

Շարական:
ՀԱՒ ԵՐԿՆԱՅՆՈՅ ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ.
ԱՍՏՈՒԱԹՅՈՒՆ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ.
ԱՍՏՈՒԱԹ ԵՒ ՄԱՐԳ ԸՄԲՈՒՆՅԱՐ
Ի ԺԱՄԱՅՑՈՒՅ ԱՌԱՌՈՏՈՅՆ:
Ի ԾԱՆՕԹԻՅ ԱՇԱԿԵՐՏԱՅ
Ի ԲԱՅ ԹՈՂԱՐ ԱՆԴԵՆ ԻՍԿՈՅՆ:
ԵՒ Ի ՀՐԷՒՅ ԵՂԵՐ ՄԱՏՆԵԱԼ
ԵՒ ՎԱՃԱՌԵԱԼ ՏԱՆՁՄԱՐ ՄԱՀՈՒՆ:
ԸԶԺԱՄՍ ԶԱՅՍ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ
ԱՌ Ի ՍՐՏԷ ՄՏԵՐՄԱԿԱՆ
ԲԵԶ, ՏԷՐ ՅԻՍՈՒՍ, Ի ՄԻՏ ԲԵՐԵՄ,
ԶՈՐ ԳԹԱԿԱՆ ԲԱՆԻԿՍ ԵՐԳԵՄ:
[fol. 225 b] ԶԻ ՈՐ ՎԱՍՆ ԻՄ ԶԱՐԶԱՐԵՅԱՐ
ԵՒ ԶԵՐՄԵՌԱՆՈՒ ՍԻՐՈՎ ՄԵՌԱՐ,
ԼԵՐ ՄԵՌԹԱՐ ԻՆԶ ԵՒ ՍՓՈՓՈՒՄՆ
ՅԻՄՈՒՄ ՄԱՀՈՒԱՆ Ի ՅԱՇԵԱՏՈՒՄՆ:

Տէր լուր եւն: Եւ աղաղակ իմ եւն:

Աղօթք:
Տէր Յիսուս Քրիստոս, որդի Աստուծոյ կենդանոյ, զի՛ր գլարչարանս քո, եւ զմահ եւ զխաչ քո, ի մեջ գատատանի քո եւ հոգոյ իմոյ, այժմ եւ ի ժամ մահո իմ՝ եւ առատաձեռնել արժանացոյ զչնորհս եւ զողորմութիւն կենդանեացս, եւ զհանգիստ յաւիտենական ննջեցելոցն, եկեղեցոյ զխաղաղութիւն եւ զճշմարիտ միաբանութիւն, եւ մեզ մեղաւորացս զկեանս եւ զիստս մշտնջեանաւոր, որ կեայս եւ թաղաւորես ընդ. եւն:

Սկիզբն սուաջին ժամուն:
Աստուած, յօգնել եւն: Եւ Տէր եւն:
Կցուրդ. Երկիր պապանեմք եւն:

¹ = lat. „officium“
² So, korrigiert aus մահում: